

Hoogbegaafd en doof, dubbel bijzonder

Mathilde de Geus is specialist doof/slechthorend. Ze heeft zeventien dove kinderen onder haar hoede, tussen 3 en 22 jaar. 'Bij sommige kinderen kom ik thuis, bij anderen op school, afhankelijk van de behoefte. De tieners begeleid ik vooral op afstand: als ze me nodig hebben, facetimen ze mij. Daarnaast vertel ik leraren over talenten en beperkingen van dove leerlingen in het algemeen. En ik help hen goed om te gaan met de dove en slechthorende leerlingen die ze op dat moment in hun klas hebben.'

TEKST EN FOTO'S: CARLA DESAIN

Wat moeten horende leraren weten over dove kinderen?

'Het belangrijkste om je te realiseren is dat dove kinderen een visueel brein hebben; vanaf de geboorte is hun visuele kant sterk ontwikkeld. Zij leren de wereld begrijpen via hun ogen; en ook voor communicatie is het visuele kanaal het hoofdkanaal. Dat is een beperking in een horende wereld waar de meeste communicatie en informatieoverdracht via het auditieve kanaal gaat. Maar dat visuele gevoel, die hypervisualiteit, is ook een kracht, een talent: dove zien meer. Ze zien meer details dan horenden; die details kunnen ze gebruiken om te leren. Een voorbeeld: waar de meeste mensen gewoon een boom zien, met of zonder bladeren, zal een doof kind de verschillende schakeringen groen zien, de structuur van hoe de takken groeien, de beweging van de bladeren, hoe de nerven lopen door het bladgroen. Een doof kind kan helemaal

opgaan in die details en daarover gaan nadenken. Als een leraar een dove leerling wil bereiken, echt contact wil maken om de lesinhoud over te brengen, moet dat in de eerste plaats via het visuele kanaal. De leraar kan vragen wat het kind ziet en daarop aansluiten met plaatjes, infographics, 3D-modellen en gebaren.'

Als een kind een cochleair implantaat (CI) heeft, of heel goede hoortoestellen, kan het toch gewoon meedoen met de les?

'Nee, dat is een – wijdverbreide – misvatting. Bij doof of slechthorend geboren kinderen kun je het gehoor niet 'repareren' met een apparaat. Zulke apparaten kunnen wel de waarneming van geluid ondersteunen. Iedereen kent die ontroerende internetfilmpjes waar kinderen voor het eerst de stem van hun moeder kunnen horen door een CI. Prachtig; maar heel bedrieglijk. Al kunnen kinderen

zo geluid waarnemen, er blijven altijd gaten in die waarneming. Hele zinnen vallen weg, of woorden in een zin worden gemist, informatie gaat verloren. Het brein van een doof kind – ook als het een CI heeft – blijft altijd primair visueel ingesteld, gesproken taal zal nooit de vloeiende moedertaal worden. Dat komt ook omdat implantaten pas (ruim) na de eerste verjaardag geplaatst worden. Hierdoor verlies je een cruciaal stuk tijd: de ‘window’ voor taal sluit na het vijfde levensjaar. Als een leraar louter auditief werkt, moet een dove leerling zich flink inspinnen en pikt dan misschien toch maar de helft op van wat een leraar

zegt. Er blijft weinig aandacht en energie over om zich te focussen op de inhoud. Afhaken en onderpresteren liggen op de loer. Het helpt als kinderen al jong gebarentaal hebben geleerd, een tolk in de klas kan het volgen van de lessen gemakkelijker maken. Helaas leren steeds minder dove en slechthorende kinderen Nederlandse gebarentaal, door de sterkere gerichtheid op de auditieve taal sinds er CI's bestaan.'

Kunnen doofheid en hoogbegaafdheid sa- mengaan?

'Jazeker. Van mijn zeventien pupillen zijn er vijf heel erg slim, wellicht ook hoogbegaafd. Dat is lastig te testen, omdat de meeste IQ-testen in hun tweede taal opgesteld zijn, gesproken Nederlands, niet in hun visuele eerste taal, gebarentaal. Vaak komt er een lage verbale score uit en een (heel) hoge performante, dat kan moeilijk te interpreteren en vergelijken zijn.

Een doof en hoogbegaafd kind stuit vaak op dubbel onbegrip: mensen denken dat doofheid hen belemmert in slim zijn. Of er wordt vanuit gegaan dat ze het gemis aan auditieve input wel kunnen compenseren met hun intelligentie. En waar horende hoogbegaafde leerlingen vaak extra ondersteuning krijgen in een plusklas, krijgen dove hoogbegaafde leerlingen geen ondersteuning op maat. Hier laat de cluster-2-begeleiding (voormalige doveninstellingen) een taak liggen. Dove hoogbegaafde leerlingen zijn dus afhankelijk van leraren die hun dubbel-bijzonder-zijn wél zien. Zo'n kind kan ook dubbel eenzaam zijn. Hoogbegaafde kinderen voelen zich vaak anders dan de rest van de klas, en worden soms gezien als 'die nerd'. Dove kinderen worden al gauw gezien als 'die dove' en staan sociaal anders in de groep. Waar horende hoogbegaafde kinderen zich eventueel bewust kunnen aanpassen in hun communicatie met anderen, hebben dove hoogbegaafde kinderen niet vanzelfsprekend toegang tot de taal van hun klasgenoten – en dus niet tot communicatie. Zelfs een-op-een is het lastig, daar zit altijd een tolk tussen. Dat blokkeert spontane interactie en oogcontact is lastig, omdat de tolk in de gaten moet worden gehouden. Zo missen zij veel sociale aspecten van school, trekken zich vaak terug in

Hypervisualiteit en kinetisch zicht

Hypervisualiteit en het daaraan verwante kinetisch zicht zijn talenten van dove kinderen waar veel horenden niet bekend mee zijn. Het gaat om zien van details en lagen, in beweging en omgeving. Dove kinderen hebben hierdoor een hele snelle reflex: ze zien dat een glas gaat omvallen, voordat het echt gebeurt. Dat een stoplicht van groen naar rood springt, zien ze sneller dan de rest. Dove kinderen doorzien goed hoe apparaten werken, doordat ze de lagen van beweging tussen onderdelen heel snel waarnemen, begrijpen en elders kunnen toepassen. Met scheikunde zien ze de kleuren van stoffen mengen en zien daarin verschillende schakeringen waar horenden niet verder komen dan: 'Dat is gewoon lichtblauw.'

hun eigen wereld, hun eigen 'mindscape'. En dat maakt hen nog vreemder voor hun klasgenoten. Op het voortgezet onderwijs kunnen hoogbegaafde dove leerlingen in problemen komen met de lesstof als de tolk zelf geen Frans spreekt, natuurkunde niet begrijpt of snelle associaties en gedachtesprongen niet kan bijhouden. Hun eigen geest voeden, hun wereld vergroten via internet is voor doven ook lastiger dan voor andere leeftijdgenoten die uitdaging nodig hebben. Lang niet alle interessante geschiedenis- of wetenschapskanalen op bijvoorbeeld YouTube zijn immers ondertiteld, laat staan dat ze ondersteund worden in gebarentaal.'

Hoe kun je constateren of een doof kind hoogbegaafd is?

'Mensen zien vaak de slimheid van een doof kind niet, omdat het filter van de taal ertussen zit. Maar als je goed kijkt, zie je wel wat een kind kan en waar zijn of haar kracht zit. Ik noem als voorbeeld

een jongen van 8, een van de kinderen die ik begeleid. Hij leest niet en kan ook niet schrijven, maar in gebarentaal kan hij zich heel goed en genuanceerd uitdrukken. En hij knutselt ingewikkelde bouwpakketten – die bedoeld zijn voor

volwassenen – in elkaar. Andere kinderen zeggen: 'Dat kan helemaal niet! Hij kan de handleiding toch niet lezen?'. Hij heeft die handleiding niet nodig, hij ziet gewoon hoe de verschillende stukjes in elkaar moeten passen en kan dat nog uitleggen ook. Hij is getest en bleek een perfoormaal IQ van 145 te hebben, verbaal kwam hij uit op 70.'

'Mensen zien vaak de slimheid van een doof kind niet, omdat het filter van de taal ertussen zit?'

Hoe kan een leraar een dove hoogbegaafde leerling uitdagen om de eigen talenten te ontwikkelen?

'Leraren kunnen dove leerlingen een andere manier geven om zich te uiten, gebruik makend van hun hypervisuele talenten. De docent Frans van een van mijn pupillen liet haar eerst een stuk schrijven over haar stad. Daar deed ze geen moeite voor, zo'n 2D-opdracht op papier was veel te makkelijk. Op mijn advies bedacht hij een alternatieve opdracht: 'Kun je een maquette bouwen van de stad en dan over bijzondere plekken stukjes tekst schrijven in het Frans, gericht op toeristen die voor het eerst hier zijn?' Dat werd heel bijzonder, de docent begon te zien wat ze allemaal in haar mars heeft. Hij vroeg haar meer te vertellen, maar de tolk sprak nauwelijks Frans. Dus zijn ze gaan chatten, dat is gelijkwaardige communicatie, toen kwam zij los. De jongen van 8 met z'n bouwpakketten heeft een leraar die hem goed begrijpt. Die leraar heeft respect voor zijn gebarentaal en is zich ervan bewust dat gesproken Nederlands zijn tweede taal is. Hij stimuleert die jongen om zijn talenten naar buiten te laten komen, zodat zijn klasgenoten zien wat hij kan en hem gaan waarderen. Hij hield een spreekbeurt over de verschillende tijdvakken in Nederlandse gebarentaal: de dinosaurustijd, het ontstaan van de mens. Hij kon dat heel goed visueel maken met tekeningen en geknutselde 3D-modellen en hij beeldde het uit met zijn hele lichaam.'

Hoogbegaafde kinderen hebben behoefte aan contact met ontwikkelingsgelijken; dove kinderen ook?

'Ja, absoluut! Doofheid verbindt, net zoals hoogbegaafde kinderen elkaar vaak meteen als gelijken herkennen. Voor dove kinderen is het – om zelfbewust door het leven te kunnen gaan – belangrijk om *peers* te hebben met een eigen cultuur, dezelfde taal, dovenhumor en vloeiende communicatie. En om te kunnen uitwisselen tegen welke vergelijkbare belemmeringen ze aanlopen, in welk sociaal isolement ze zich voelen in de horende wereld. Voor hoogbegaafde doven is het daarnaast belangrijk om met *peers* gesprekken op inhoudelijk hoog niveau te hebben. Daarom organiseer ik regelmatig scienceklassen, waarbij dove kinderen samen ervaringen en kennis kunnen delen. Er is een groep van 8 tot 12 jaar en een van 12 tot 16. Ik betrek dove studenten van de hogeschool en de universiteit bij de oudste groep, en de oudsten helpen op hun beurt bij de jongsten. Zo zijn ze elkaars rolmodellen.'

Executieve functies

Wat is jouw rol in dit alles?

'Ik ben, net als de kinderen en jongeren die ik begeleid, doofgeboren. Dat ik hoogbegaafd ben, heb ik pas heel veel later ontdekt. Mijn pupillen kunnen met mij supersnel in gebarentaal communiceren, dat vinden ze een verademing. Voor ouders – en een enkele leraar – die gebarentaal geleerd hebben, blijft dat immers hun tweede taal. Hun tempo ligt veel lager dan de snelle associatieve gedachten van dove hoogbegaafde kinderen. Als iemand steeds moet gebaren: 'Wat zeg je?' is dat niet bevorderlijk voor een spontane gedachtenuitwisseling. Met mij kunnen ze op volle snelheid communiceren. Ik help kinderen met hun schoolwerk en leer ze hoe ze informatie goed kunnen opslaan. Doven moeten ontzettend veel onthouden. Als je het gebruik van bijvoorbeeld lidwoorden niet geregeld hoort, kun je er moeilijk gevoel voor ontwikkelen; dan moet je simpelweg onthouden dat het *de* jongen en *het* meisje is. Daarom leer ik ze een 'geheugenpaleis' te bouwen met aparte kamers voor bijvoorbeeld de verschillende talen. Verder kan ik aan ouders en leraren uitleggen hoe een doof hoogbegaafd brein werkt. Een voorbeeld: een van mijn pupillen had steeds ruzie met haar ouders over het opruimen van haar kamer. Wat bleek: ze had haar kleerkast gesorteerd op kleur, niet op soort kleding. Haar ouders dachten dat ze dat deed om te klieren, maar zo associatief werkt haar brein gewoon.'

Waarmee zou je dit interview willen afsluiten?

'Met de constatering dat we nog heel veel werk te doen hebben op het gebied van onderwijsontwikkeling voor doven.

Ten eerste moet duidelijk erkend worden dat doofheid er was, er is en er altijd zal zijn. In Nederland worden elk jaar 300 dove kinderen geboren. Nu denken veel mensen: 'Een doof kind? Nou gelukkig is er een cochleair implantaat, daarmee is het probleem toch opgelost?' En vervolgens moet het kind zich maar zoveel mogelijk aanpassen aan de rest van de klas. Vergeven wordt dat een CI niet voor iedereen werkt. En dat ook met een CI dit aanpassen een kind zoveel inspanning kost, dat voor het verder ontwikkelen van begaafdheid geen ruimte meer is.

Ten tweede moet er – eindelijk – ruimte gemaakt worden voor het inzetten van hun (hyper)visuele talenten bij de leerontwikkeling van doven. Ook op dat vlak moet het onderwijs inclusief gemaakt worden.

Als we die twee zaken voor elkaar kunnen krijgen, zal dat de maatschappij enorm verrijken. De hypervisuele talenten waarover doven beschikken, kunnen we in huidige en toekomstige beroepen prima gebruiken.'

Met dank aan doventolk Gerdinand Wagenaar

Als wij op 'de middelbare' wollig gingen praten, omdat we iets eigenlijk niet goed snaptten of onvoldoende hadden voorbereid, zei onze leraar Latijn altijd: 'Rem tene, verba sequentur'. Wat zoiets betekent als 'wanneer je iets be-grijpt (kan bevatten), volgen de woorden vanzelf'. Wat leek me dat heerlijk!

Sinds een jaar of 5 heeft het begrip 'executieve functies' zo ongeveer vleugels gekregen in onderwijs-, opvoed- en hoogbegaafdenland. Maar het lukte mij niet het begrip zodanig te vatten dat ik aan ouders van de Plusklas kon uitleggen wat een ontwikkelpunt bij hun kind kon zijn. Want dat bij hoogbegaafden de executieve functies vaak achterblijven, is intussen wel duidelijk. De video van Tijn Koenderink ('...en toch je kamer niet kunnen opruimen', 175.000 views) hielp maar ten dele. Ook de literatuur die ik las frustreerde vooral: mijn eigen woorden volgden niet vanzelf.

Tot ik een voorbeeld hoorde waar ik zelf (oeps) regelmatig last van heb: ik kan me inderdaad verbazen over de moeite die het mij - met mijn hoge IQ - kost om thuis weg te komen voor zoiets simpels als 'de boodschappen'. (Of helemaal om het op de terugweg van werk te doen.) Wat is er nou helemaal voor nodig om boodschappen te gaan doen? Dat stelt toch niets voor; doe je puur op routine?

Nou, kijk: ik moet een lijstje maken (wat hebben we nodig, wat ga ik kopen?) en een tas meenemen, geld, tegenwoordig ook een bril, een vervoermiddel kiezen met specifieke eisen (auto: autosleutels én – papieren zoeken; fiets: andere jas en zonnebril, andere tas) en de super uitkiezen. Bedenken hoeveel tijd het kost... Wow - wat een wonder dat zoveel mensen dat een paar keer per week klaar krijgen!

Het cruciale woord hierboven is 'routine'. Mensen die teveel denken bij alles, denken vóór ze doen en dat al sinds ze in de box lagen, ontwikkelen weinig routine en blijven denken voor ze iets doen.

Gelukkig ben ik een ochtendmens en ontbijt ik altijd met bruine boterhammen met kaas, routineus. Anders was ik nooit ergens gekomen!

Dus taken overzien, plannen... maar vooral: gáán!

Rem teneo!*

Maddy Hageman

Maddy Hageman studeerde geneeskunde en is sinds 10 jaar verbonden aan de Plusklas in Houten. Daarnaast heeft ze een eigen adviespraktijk als hoogbegaafdenbegeleider voor jonge kinderen.

*: ik snap het!

